

ETIKANING MOHIYATI VA AHAMIYATI

Anvarov Salohiddin

25.14-guruh

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19731023>

Annotatsiya: Ushbu maqolada etika fanining mohiyati, kelib chiqishi, asosiy tushunchalari va zamonaviy jamiyatdagi ahamiyati ko'rib chiqiladi. Etika inson xulq-atvori, axloqiy me'yorlar va qadriyatlar tizimini o'rganuvchi falsafa sohasi sifatida tahlil qilinadi. Maqolada etikaning turli yo'nalishlari, uning shaxs va jamiyat hayotidagi o'rni hamda kasbiy etikaning muhimligi yoritilgan.

Kalit so'zlar: etika, axloq, falsafa, qadriyatlar, xulq-atvor, me'yorlar, insoniylik, kasbiy etika.

1. Kirish

Etika — insoniyatning eng qadimiy va dolzarb ilmlaridan biri hisoblanadi. U inson xulq-atvori, axloqiy qadriyatlar va me'yorlar haqidagi falsafiy ta'limot sifatida ming yillar davomida rivojlanib kelmoqda. "Etika" so'zi yunon tilidagi "ethos" so'zidan olingan bo'lib, xarakter, odat, an'ana ma'nolarini anglatadi. Bu fan insonning nima qilish kerak va qilmaslik kerakligini, yaxshilik va yomonlik nima ekanligini o'rganadi.

Zamonaviy jamiyatda etikaning roli yanada ortib bormoqda. Texnologiyalar rivojlanishi, globallashuv jarayonlari va ijtimoiy munosabatlarning murakkablashishi axloqiy masalalarni yanada muhim qilib qo'ymoqda. Shaxsiy hayotdan tortib, davlat boshqaruvigacha, tibbiyotdan sun'iy intellektgacha — barcha sohalarda etik tamoyillar asosiy yo'l-yo'riq bo'lib xizmat qiladi.

2. Etikaning mohiyati va tarixiy kelib chiqishi

Etika falsafaning bir bo'limi sifatida qadimgi Gretsiyada Sokrat, Platon va Aristotel tomonidan shakllantirila boshlangan. Aristotel o'zining "Nikomaxova etikasi" asarida birinchi marta etikani mustaqil fan sifatida tavsiflab, uni amaliy falsafa deb atagan. Uning fikricha, etikaning asosiy maqsadi — insonni baxtga erishtirishdir (eudaimonia — farovonlik, saodatmandlik).

Sharq falsafasida ham etik ta'limotlar boy tarixga ega. Alloma Al-Forobiy, Ibn Sino, Yusuf Xos Hojib va boshqa mutafakkirlar axloq haqida chuqur ilmiy asarlar yaratganlar. Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asari axloqiy tamoyillar va adolatli boshqaruv haqida qimmatli fikrlarni o'z ichiga oladi. Bu meros Sharq etika falsafasining asosi bo'lib, bugungi kungacha o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

Etikaning mohiyati — insonning o'z harakatlariga axloqiy baho berish qobiliyatida yotadi. Bu fan uchta asosiy savolga javob izlaydi: Nima yaxshi? Nima to'g'ri? Qanday yashash kerak? Ushbu savollarga berilgan turlicha javoblar etika fanining turli yo'nalishlarini — metaetika, normativ etika va amaliy etikani vujudga keltirgan.

3. Etikaning asosiy yo'nalishlari

Normativ etika — to'g'ri xulq-atvorning umumiy tamoyillarini ishlab chiqadi. Uning uchta asosiy yo'nalishi mavjud: Birinchidan, fazilatlar etikasi — Aristoteldan boshlab rivojlangan bu yo'nalish insonning xarakteri va fazilatlariga e'tibor qaratadi. Ikkinchidan, deontologiya — Immanuel Kant tomonidan ishlab chiqilgan bu ta'limot harakatlarning oqibatidan qat'i nazar, burch va qoidalarga rioya qilishni targ'ib etadi. Uchinchidan, utilitarizm — Jeremi Bentam va Jon Styuart Mill tomonidan rivojlantirilgan bu yo'nalish ko'pchilik uchun maksimal foyda keltiradigan harakatni to'g'ri deb hisoblaydi.

Metaetika — axloqiy tushunchalar va hukmlarning tabiati, ma'nosi hamda asoslarini o'rganadi. U "yaxshilik nima?" yoki "axloqiy haqiqat ob'ektivmi yoki sub'ektivmi?" kabi fundamental savollarga e'tibor qaratadi. Amaliy etika esa normativ tamoyillarni hayotning aniq sohalariga — tibbiyot, biznes, siyosat, texnologiyalar va boshqa jabhalarga tatbiq etadi.

4. Etikaning shaxs va jamiyat hayotidagi ahamiyati

Etika shaxs hayotida muhim rol o'ynaydi. Axloqiy tamoyillarga amal qiluvchi inson jamiyatda hurmat qozonadi, ishonchli munosabatlar o'rnatadi va ma'naviy jihatdan kamol topadi. Etik tarbiya insonda vijdon, adolat, halollik, rahmdillik va javobgarlik kabi fazilatlarini shakllantiradi. Bu fazilatlar esa shaxsning hayot sifatini oshiradi va boshqalar bilan munosabatini yaxshilaydi.

Jamiyat darajasida etika ijtimoiy tartibni mustahkamlaydi, korrupsiyaga qarshi kurashda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi va fuqarolar o'rtasida ishonch muhitini yaratadi. Etik me'yorlarga rioya qilingan jamiyatda qonunlar samaraliroq ishlaydi, davlat institutlari shaffofroq bo'ladi va iqtisodiy rivojlanish barqarorroq amalga oshadi. UNESCO ma'lumotlariga ko'ra, axloqiy madaniyati yuksak mamlakatlar inson rivojlanishi indeksida yuqori o'rinlarni egallaydi.

Kasbiy etika — zamonaviy dunyo uchun alohida ahamiyat kasb etmoqda. Har bir kasb sohasining o'ziga xos axloqiy kodeksi mavjud: tibbiyot etikasi bemorga zarar bermaslik va maxfiylikka rioya qilishni talab qiladi; huquqshunoslik etikasi adolat va xolislikni; pedagog etikasi o'quvchilarga g'amxo'rlik va bilim berish mas'uliyatini nazarda tutadi. Axborot texnologiyalari sohasida ham ma'lumotlar maxfiyligi, kiberjinoyatchilikka qarshi kurash va sun'iy intellekt etikasi kabi masalalar tobora dolzarb bo'lib bormoqda.

5. O'zbekistonda etik tarbiya va milliy qadriyatlar

O'zbek xalqining axloqiy madaniyati boy tarixga ega. Mehmondo'stlik, kattalarni hurmat qilish, oila qadriyatlari, halollik va mehnatsevarlik — bu fazilatlar asrlar davomida milliy xarakterning ajralmas qismiga aylangan. "Ota-onani hurmat qil", "Qo'shningning xabarini ol", "Mehnat — izzat» kabi maqol va naqlar xalq etik merosining gavharidir.

Prezident Shavkat Mirziyoyev rahbarligida amalga oshirilayotgan islohotlar doirasida yoshlar ma'naviy tarbiyasi, axloqiy kamolot va milliy qadriyatlarni asrash masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. "Yangi O'zbekiston" kontseptsiyasida insonning ma'naviy rivojlanishi moddiy rivojlanish bilan bir qatorda muhim o'rin egallaydi. Ta'lim muassasalarida etika fanini o'qitish, fuqarolik jamiyatini rivojlantirish va yoshlarni milliy g'urur ruhida tarbiyalash davlat siyosatining ajralmas qismiga aylangan.

6. Xulosa

Xulosa qilib aytganda, etika — insoniyatning ma'naviy kompassi hisoblanadi. U shaxsning ichki dunyosini tartibga solib, jamiyatdagi munosabatlarni insonparvarlash asosida qurishga yordam beradi. Qadimgi Sharq donishmandligi, G'arb falsafasi va zamonaviy ilmiy yondashuvlar etikani ko'p qirrali va chuqur mazmundor fan sifatida taqdim etadi.

Axborot texnologiyalari asrida, sun'iy intellekt va raqamli transformatsiya davrida etikaning ahamiyati yanada ortib bormoqda. Kelajakda texnologiyalar qanchalik rivojlanmasin, ularni yaratuvchi va foydalanadigan inson — axloqiy qadriyatlardan voz kecha olmaydi. Shuning uchun ham etikani chuqur o'rganish va uning tamoyillarini kundalik hayotga tatbiq etish — har bir ziyoli insonning burchi hisoblanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Aristotel. Nikomaxova etikasi. — Toshkent: Sharq, 2002.
2. Yusuf Xos Hojib. Qutadg'u bilig. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1990.
3. Al-Forobiy. Fozil odamlar shahri. — Toshkent: A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993.
4. Kant I. Axloq metafizikasiga asos. — Toshkent: O'zbekiston, 2005.
5. Bekmurodov M. Etika va estetika. — Toshkent: Akademiya, 2018.
6. Nazarov Q. Axloqshunoslik asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 2020.